

ELUST ELULOOKS, ELULOOST KULTUURILOOKS

Kevadkonverents 5. ja 6. mail 2016
Eesti Kirjandusmuuseumis

TEESID

Eesti Kultuurilooline Arhiiv ja Eesti Elulugude Ühendus

ESTONIAN LITERARY MUSEUM
EESTI KIRJANDUSMUSEUM

ELUST ELULOOKS, ELULOOST

KULTUURILOOKS

**Kevadkonverents 5. ja 6. mail 2016
Eesti Kirjandusmuuseumis**

Korraldajad Eesti Kultuurilooline Arhiiv ja Eesti Elulugude Ühendus

TEESID

Tartu 2016

Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus

TEESID. Elust elulooks, eluloost kultuurilooks.

Kevadkonverents 5. ja 6. mail 2016 Tartus.

Koostanud ja toimetanud Külliki Kuusk

Kujundanud Krete Pajo

Korraldavad: Eesti Kultuurilooline Arhiiv ja Eesti Elulugude Ühendus

Korralduskomitee: Marin Laak, Leena Kurvet-Käosaar, Tiiu Jaago, Ene Kõresaar ja

Külliki Kuusk

Toetajad

Riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu II“ projekt „Eluloolisest mälestusest kultuurimälestuseks“ (EKKM14-331), Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojekt „Kirjanduse formaalsed ja mitteformaalsed võrgustikud kultuuriloo allikate põhjal“ (IUT22-2) ning Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus)

KULTUURIMINISTEERIUM

ISBN: 978-9949-544-97-4

© Eesti Kirjandusmuuseum

© Tekst: autorid

KONVERENTSI KAVA

NELJAPÄEV, 5.mai

10.00 Avamine ja tervitused
Eesti Kirjandusmuuseumi direktor **Urmas Sutrop**,
Tartu linnapea **Urmas Klaas**

10.15–11.45 *Juhatab Marin Laak*
MARGIT SUTROP Elulugude kirjutamise eetikast
RUTT HINRIKUS Eluloolise mälu suulisusest ja kirjalikkusest
TIINA ANN KIRSS Sündmusteküllus elulugudes

Paus **11.45–12.15**

12.15–13.45 *Juhatab Leena Kurvet-Käosaar*
SILJA VUORIKURU Aino Kallase kirjanikukuvand ja eluloo
kirjutamise protsess
KRISTI METSTE Faehlmanni eluloo uurimise probleeme
REET BENDER *Klaassein, rahvuslik traataed ja valged laigud:*
baltisaksa elulood uurimisallikana

Lõuna **13.45–15.00**

15.00–16.30 *Juhatab Rutt Hinrikus*
KATRE KIKAS Rahvaluulekogujate elud Jakob Hurda kogus
ANU KORB Folkloor Venemaa eestlaste eluloolistes mälestustes
JANIKA ORAS Biograafia suulise ja kirjaliku kultuuri piiril: laulik
jutustab laulikust

Paus **16.30–16.45**

16.45–18.15 *Juhatab Tiiu Jaago*
ENE KÕRESAAR 1989: elulookirjutus kui mälu poliitika
RAILI NUGIN Elulood ja põlvkondlikud mustrid
ROOSMARI KURVITS VAKK – Vanade Ajakirjanike Kodu

18.15–19.00 Raamatuesitlus

RUTT HINRIKUS „Kahe vahel: artikleid kirjandusest ja elulugudest“
(EKLA töid kirjandusest ja kultuuriloost, 8. EKM
Teaduskirjastus, 2016. 330 lk)

KATRIN SAUKAS, MERLE KARUSOO „Juhuslik kombinatsioon
erinevatest võimalustest“

REEDE, 6 MAI

9.30–11.30 *Juhatab Ene Kõresaar*

ELL VAHTRAMÄE Konstrueeritud, fiktsionaalse ja reaalse eluloo
lõikumisi: tädi Maali juhtum

KARIN LEIVATEGIJA „Vabaduste lood“ Eesti Rahva Muuseumis:
eetilisi ja metodoloogilisi küsimusi

TIIU JAAGO Teekonnad ja piirid sõjapõgenike ja
küüditatute lugudes

LEENA KURVET-KÄOSAAR Mäluränded küüditamiskogemuse
vahendusprotsessides

Paus **11.30–12.00**

12.00–13.00 *Juhatab Leena Kurvet-Käosaar*

RAILI MARLING Autoteooria kaasaegsetes ameerika feministlikes
autobiograafilistes romaanides

MIRJAM HINRIKUS Miks peaks rääkima „autori surmast“?

13.00–14.00 **Ümarlaud** *Modereerib Marin Laak*

Tiiu Jaago, Rutt Hinrikus, Merle Karusoo, Tiina Kirss,

Leena Kurvet-Käosaar, Ene Kõresaar, Marju Lauristin ja Margit Sutrop

Konverentsi lõpetamine

Sisukord

Konverentsi kutsung	8
Ühenduse Eesti Elulood 20 aastat	9
<i>Margit Sutrop</i> Elulugude kirjutamise eetikast	12
<i>Rutt Hinrikus</i> Eluloolise mälu suulisusest ja kirjalikkusest	14
<i>Tiina Ann Kirss</i> Sündmusteküllus elulugudes	15
<i>Silja Vuorikuru</i> Aino Kallase kirjanikukuvand ja eluloo kirjutamise protsess	17
<i>Kristi Metste</i> Faehlmanni eluloo uurimise probleeme	18
<i>Reet Bender Klaassein</i> , <i>rahvuslik traataed ja valged laigud</i> : baltisaksa elulood uurimisallikana	19
<i>Katre Kikas</i> J. Hurdale saadetud rahvaluulekogujate elulood	20
<i>Anu Korb</i> Folkloor Venemaa eestlaste eluloolistes mälestustes	22
<i>Janika Oras</i> Biograafia suulise ja kirjaliku kultuuri piiril: laulik jutustab laulikust	24
<i>Ene Kõresaar</i> 1989: elulookirjutus kui mälu poliitika	25
<i>Raili Nugin</i> Elulood ja põlvkondlikud mustrid	26
<i>Roosmarii Kurvits</i> VAKK – Vanade Ajakirjanike Kodu	27
<i>Ell Vahtramäe</i> Konstrueeritud, fiktsionaalse ja reaalse eluloo lõikumisi: <i>tädi Maali</i> juhtum.	29
<i>Karin Leivategija</i> „Vabaduste lood“ Eesti Rahva Muuseumis: eetilisi ja metodoloogilisi küsimusi	30
<i>Tiiu Jaago</i> Teekonnad ja piirid sõjapõgenike ja küüditatute lugudes	31
<i>Leena Kurvet-Käosaar</i> Mäluränded küüditamiskogemuse vahendusprotsessides	33
<i>Raili Marling</i> Autoteooria kaasaegsetes ameerika feministlikes autobiograafilistes tekstides	35
<i>Mirjam Hinrikus</i> Miks peaks rääkima „autori surmast“?	36

Konverentsi kutsung

Kutsume osalema eluloouurimise konverentsil ELUST ELULOOKS, ELULOOST KULTUURILOOKS 5. ja 6. mail 2016 Eesti Kirjandusmuuseumis.

Konverentsi keskmes on küsimused sellest, kuidas „kõnelevad“ elulood teaduslike uurimisallikatena: kuidas konstrueeritakse elulugusid biograafikas, milline on elu elulooks vahendumise protsess, missugused küsimused tekivad elulugu tõlgendades, millised on eluloo ja kirjandusega suhestuvad mälu praktikad (kuidas suhestub mäletamine eluloo ja kirjandusega) ja milline on eluloolisuse poeetiline ja fiktsionaalne mõõde.

Ootame konverentsile ettekandeid, mis keskenduvad näiteks teemadele:

- aja ja ruumi suhestamise dünaamika elulugudes
- isikuarhiivi mõtestamis- ja tõlgendusvõimalused biograafilises uurimus- ja loometöös
- eluloolisuse avaldumisvormid ja praktikad rahvaluules ja loovkunstides
- elulookirjutuse poeetika ja žanridünaamika
- elulood ja suuline ajalugu
- elulookirjutuste sotsiaalsed ja ajaloolised praktikad
- mäletamise mustrid ilukirjanduses
- kirjanike biograafiad ja autori surm
- eluloouurimise meetoodika ja eetika
- ...

Ühenduse Eesti Elulood 20 aastat

Ühendus Eesti Elulood ametlik asutamine toimus 6. märtsil 1996. Ühenduse loomisele eelnes üleskutse elulugude kogumiseks „Kas sa mäletad oma elulugu?“, mis sündis Eesti Kultuuriloolise Arhiivi juhataja Rutt Hinrikuse ja noore ajakirjaniku Anneli Sihvarti koostöös 1989. aastal. Sellest algatusest kasvasid hiljem välja ka elulugude kogumise võistlused. 1995. aasta kevadel toimus Eesti Kirjandusmuuseumis seminar „Eesti elulugu“. Seminaril lõppedes tegi Marju Lauristin ettepaneku asutada elulooselts. Ühendus asutati eesmärgiga aidata kaasa elulugude kogumisele, uurimisele ja avaldamisele Eestis ning juhendada sellealast tööd ning edendada rahvusvahelisi kontakte elulugude uurimise alal. 1995. aastast sai alguse ka eluloopäevade korraldamise traditsioon. Käesoleval 2016. aastal toimus järjekorras juba 20. eluloopäev.

Käesoleval aastal täitus Eesti Elulugude ühenduse 20. tegutsemisaasta. Selle aja jooksul on ühenduse kogumistöö tulemusena kogutud ligikaudu 3000 erinevat elulooteksti, mida säilitatakse Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolises Arhiivis (EKLA fond 350). Samas säilitatakse ka teiste institutsioonide ja kogukondade algatusel kogutud eluloolist materjali. Tähelepanu on pööratud ka venekeelsete elulugude kogumisele. 1990. aastal jõudsid kultuuriloolisse arhiivi esimesed 12 venekeelset elulugu. Venekeelsete elulugude kogumine hakkas edenema, kui tuli appi Volita Paklar. Lisandunud materjal võimaldas koostada ja avaldada kogumikud „Jutusta mulle oma elust“ (Расскази о своей жизни, 2005) ja „Mu kodu on Eestis: Eestimaa rahvaste elulood“ (2009). Samuti on kultuuriloolises arhiivis hoiul Eesti Muinsuskaitse Seltsi arhiiv (EKLA fond 342) ja president Lennart Meri 2001. aastal juuniküüditamise 60. aastapäevaks väljakuulutatud küüditatute mälestuste kogumise võistluse materjalid. Küüditatute mälestuste kogumistöö oli õpilaste kanda (EKLA fond 353).

Lisaks elulugude kogule säilitatakse kultuuriloolises arhiivis varasemal kümnendil kogutud mitmesuguseid omaeluloolisi allikaid (mälestusi, päevikuid jt autobiograafilisi tekste). Eluloolist materjali koguhulk on kasvanud tänaseks ligikaudu 5000 säilikuni. Esimene elulugude kogumise võistlus toimus Soome sotsioloogide algatusel 1996. aastal. Nad vajasid Eesti materjale rahvusvahelise projekti „Elulood armastused ja seksist“ jaoks. Võistlusel osales 60 autorit Eestist. Kogutud materjalide põhjal valmis Merle Karusoo lavastus „Kured läinud, kurjad ilmad“, mis kogus publikut rohkem kui 200-le etendusele. Järgmine eluloovõistlus ületas korraldajate ootused, kogumisprojekt „Minu ja minu lähedaste saatus ajaloo keerdkäikudes“ tõi 1997. aasta kevadeks kokku 262 tööd (ligikaudu 20 000 lk).

Esimese elulooväljaande koostaja on kultuuriloolise arhiivi teadur Eve Annuk, kes kogus naiste elulugusid ja koostas saabunud materjali põhjal 1997. aastal kogumiku „Naised kõnelevad“. Juba samal aastal ilmus järgmine tekstivalimik „Kured läinud, kurjad ilmad“ (koostajad Merle Karusoo, Anneli Sihvart) ja 1999. aastal valimik „Me tulime tagasi“ küüditatute elulugudest (koostaja Rutt Hinrikus). Aastatuhande vahetuseks valmis 2-köiteline „Eesti rahva elulood“, mis sisaldas 232 elulugu. Sellele eelnes kogumisvõistlus „Sajandi sada elulugu“, mis tõi kokku üle 300 eluloo. Kogumiku eesmärgiks oli anda ülevaade Eesti elust ja inimestest viimase saja aasta kestel.

Järgnevate elulugude kogumise võistluste korraldaja ja nende põhjal avaldatud väljaannete koostaja või kaaskoostaja on järjepidevalt olnud Rutt Hinrikus.

***

Elulugude võistlused ja nende põhjal koostatud raamatud

1998 „Läänemere maade õpetajate elulood“ (Rootsi õpetajate ametühingute algatus koostöös Eesti Rahva Muuseumi, Tallinna Pedagoogika Ülikooli ja Eesti Kirjandusmuuseumiga). Kirjandusmuuseumi elulugude kogusse laekus 30 õpetaja elulugu.

1999–2000 „Sajandi sada elulugu“. Avaldati 2-köiteline tekstivalik „Eesti rahva elulood. Sajandi sada elulugu“ (2000, 2. tr 2003).

2001–2002 „Minu ja minu pere elu Eesti NSV-s ja Eesti Vabariigis“ laekus 330 elulugu. Kogutud materjali põhjal avaldati III köide „Eesti rahva elulood. Elu Eesti NSV-s“ (2003).

2001–2002 „Minu elu aastal 1968“

2002–2003 „Minu elu ja patarei vangla“; laekus 112 elulugu. Kogutud materjali põhjal avaldati kogumik „Võimas ja sünge Patarei. Mälestused Patarei vanglast 1924–1990“ (2007).

2003–2004 „Minu elu saksa ajal“; laekus 190 elulugu. Kogutud materjali põhjal avaldati kogumikud „Sõja ajal kasvanud tüdrukud: Eesti naiste mälestused Saksa okupatsioonist“ (2006) ja „Sõjas kasvanud poisid: Eesti meeste mälestused sõjast ja Saksa okupatsioonist“ (2011).

2004–2005 „Sõja mõjud minu ja meie pere elus“; laekus 190 elulugu

2008 „Minu elulugu, minu suguvõsa ja eelnevate põlvkondade lood“

2013 „Õpetaja, kas mäletad“. Laekunud ja varem korraldatud projekti „Läänemere maade õpetajate elulood“ materjali põhjal avaldati kogumik „Mina, õpetaja. Valik eesti õpetajate mälestusi elust ja koolist 1940–2010“ (2015).

2015. aasta lõpus kuulutati välja ülemaailmne eluloovõistlus „Eesti Vabariik 100. Minu

elu ja armastus". Võistluse matrooniks on kutsutud luuletaja Kristiina Ehin. Võistlus kestab 1. detsembrini 2016. Võistluse korraldajad on Ühendus Eesti Elulood ja Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuurilooline Arhiiv ja Rahvaluule Arhiiv koostöös Eesti Õppetöö Keskusega Torontos ja kirjastusega Tänapäev. Noori ja vanu eestlasi võib kohata praegu maailma kõikides maades, ootame ülemaailmset aktiivset osavõttu.

Koostajad Rutt Hinrikus, Külliki kuusk

Elulugude kirjutamise eetikast

Margit Sutrop

Tartu Ülikooli eetikakeskus

margit.sutrop@ut.ee

Elulookirjutamine on sügavalt eetiline, sest seda läbib eetika peamine küsimus – kuidas peaks elama? Elulugude puhul on oluline ka tõe küsimus. Eetika ei ole lihtsalt üks elulookirjutamise aspekt, vaid selle kandev telg. Elulugude kirjutamisel on nii indivi-duaalne kui ka kollektiivne tähendus.

Üksikule inimesele annab eluloo kirjutamine võimaluse oma elu üle reflekteerida, läbi-elatule tagasi vaadata, aga ka unustada, vabaneda, ravitseda haavu, sõlmida rahu või andestada. Charles Taylor on raamatus „Sources of the Self. The Making of Modern Identity“ (1989) öelnud, et elulooline narratiiv lubab meil anda oma elule tähenduse ja suuna. Seega identiteet ja eetika on tihedalt seotud. Kuigi eluloo kirjutamine leiab enamasti aset alles küpses eas või elu lõpus, kus inimesed on oma olulised valikud juba teinud, küsib iga inimene oma lugu kirja pannes endalt ometi uuesti ja tõsisemalt kui kunagi varem – kas ma olen elanud õigesti, kas mu elu oli elamist väärt, milline jälg minust jääb? Iga kirjapandud lugu avab selle autorit, isegi kui ta kirjutades mõtleb sündmusi välja, ilustab end paremaks või varjab olulisi fakte oma elust. Isegi siis, kui eluloo kirjutaja valetab, räägib ta enda kohta tõtt – avalikustades meile oma arusaama heast elust, sellest, milline inimene ta tahaks olla ja kuidas ta oleks tahtnud elada. Vahel räägib see, millest vaikitakse, isegi rohkem, kui see, millest kõneldakse.

Elulood asuvad ajalookirjutuse ja kirjanduse piirimail. Marcel Proust näitas värvikalt, et selleks, et panna kirja kogu oma elu, oleks vaja mitu korda rohkem aega, kui meile on antud. Elulugu kirjutades peame ajavoolust valima välja mõned sündmused, mida esile tõsta. Selle kaudu me loome neile uue konteksti ja anname erilise tähenduse. See aga tähendab valikulisust ja sündmuste ning inimeste nägemist oma subjektiivse nurga alt. Millise jutustaja-positsiooni inimene võtab, kui palju detaile ta peab vajali-kuks kirjeldada, keda ta näeb oma lugejana – kõigest sellest sõltub, missugune elulugu konstrueeritakse. Igas uues jutustamises võib sündida uus lugu.

Tõenäikimine ei puuduta aga vaid kirjutaja enda isikuga seonduvat, vaid ka seda, kuidas rääkida oma kaasteelistest. Kellegi elu ei ole vaid üksnes tema elu. Carol Gilligan on raamatus „In a Different Voice. Psychological Theory and Women’s Development“ (1982) näidanud, et inimese elu on nagu võrk, teiste inimeste eludega tihedalt läbi põimunud, täis ühiseid niite ja sõlmkohti. Kui me räägime enda elust, siis puudutame

paratamatult ka teisi elusid. Paul John Eakin ütleb oma raamatus „The Ethics of Life Writing“ (2004), et elulugude kirjutajaid kritiseeritakse nii selle eest, et nad ei räägi tõtt kui ka selle eest, et nad räägivad liiga palju tõtt. Kellel on õigus rääkida, millest, mida ja kuidas – need on küsimused, millele on raske üheselt vastata.

Elulugude kollektiivne tähendus seisneb selles, et mälestuste kogumine ja elulugude kirjapanemine aitavad talletada ajalugu, nii nagu inimesed seda läbi elasid. Mentaliteediajaloolastele, kelle jaoks pole olulised vaid suured lahingud, võidud ja kaotused, vaid on oluline see, mida inimesed mõtlesid, mida kogesid, sõid ja seljas kandsid, on elulood tänuväärne materjal. Tegelikult polegi ju ajalugu midagi muud, kui üksikute elulugude summa. Selge, et kõiki lugusid ei ole võimalik kirja panna, ent kui suudetakse talletada statistiliselt oluline hulk elulugusid, siis on võimalik saada olulist teavet sellest, mis kunagi aset leidis. Teiseks sarnanevad parimad elulood kunstiteostele, mis räägivad küll üksikutest asjadest, ent osutavad olemuslikule, omades suurt üldistusjõudu.

Mäletamine ja unustamine on tihedalt seotud. Raskete kollektiivsete läbielamiste puhul tekib inimestel ja tervetel rahvastel suur soov unustada. Läbielatud rääkimine ja lugude kirjapanemine võib toimida kui teraapia, aidates saada üle traumast, unustada ning andestada. Ent samas on meil kohustus mäletada ning tulevastele põlvetele edasi anda. Kollektiivne mäletamine on moraalne imperatiiv, millest on lähtunud ka Eesti Kirjandusmuuseum, Ühendus Eesti Elulood ja nende eestvedaja Rutt Hinrikus eesti rahva elulugude kogumisel ja talletamisel. See hiiglaslik töö on kantud soovist anda rahvale tagasi mälu, mille nõukogude okupatsioonivõim tahtis meilt röövida.

Eluloolise mälu suulisusest ja kirjalikkusest

Rutt Hinrikus

Eesti Kirjandusmuuseum

rutt@kirmus.ee

Ajalugu sõltub lõplikult oma ühiskondlikust eesmärgist, alustab Paul Thompson oma esseed suulisest ajaloost. Mõnikord jääb ajaloo ühiskondlik eesmärk ähmaseks. Inimesed püüavad mõista, parandada või leevendada seda, mis elus läks viltu. Elu ei saa tagantjärele ei parandada ega korrata. Üks võimalus on siiski. See on „õige loo“ jutustamine, mis võib vahel avada uue vaate ajaloole. Eestis on *oral history* ajalugu piisavalt pikk. Sellega tegeleti juba 1920. aastate lõpul ja 1930. aastatel. Pärast pikka pausi alustas Eesti Muinsuskaitse Selts suuliste mälestuste kogumist uuesti 1988. aastal. Mälestusi koguti ka juba kümmekond aastat varem Merle Karusoo eestvõttel.

Suulised mälestused on elulooliste kogemuste vahendamise traditsiooniline vorm. Kirjandusmuuseumis, samuti kõigis teiste mäluasutustes on suuliste mälestuste kõrval palju kogutud kirjalikke mälestusi. Kirjutamist võib käsitleda osana eluloolise kogemuse jagamise protsessist, mis algab jutustamisega, jätkub kirjutamisega ja lõpeb – muidugi mitte alati – trükis avaldamisega. Nii nagu iga fiktsionaalne teos loob oma reaalsuse, loob oma reaalsuse ka iga elulooline, dokumentaalne või autobiograafiline teos. Ei ole võimalik nn pärisreaalsust või teatud osa sellest muutumatult teksti vormi paigutada.

Omaeluloolist materjali võib tõlgendada korduvalt, teos teoselt võib läbi kirjutada oma elulugu. Elulugude kogus on mitmeid tekste, mille autorid on oma elu interpreteerinud ja seejärel uuesti interpreteerinud. Niisamuti on kirjanikke, kes on paljudes autobiograafilistes teostes oma elulugu kirjeldanud ja tõlgendanud (Käbi Laretei, Elin Toona jt). Püüan illustreerida Karl August Hindrey teoste kaudu, kuidas autori eluloole toetuvad tekstid käituvad. Hindrey tuli kirjandusse mälestustega „Minu elukroonika“ ja ta viimaseks teoseks jäi Iru vanadekodus peetud päevik, milles monotoonse argipäeva ja ümbruse üksikasjalik kirjeldamine asendub spontaansete mä lupiltidega möödunust.

Ettekande valmimist on toetanud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisteema IUT 22-2 riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu II“ projekt „Eluloolisest mälestusest kultuurimälu“ (EKKM14-331)

Sündmusteküllus elulugudes

Tiina Ann Kirss

Tartu Ülikool

tiina.kirss@ut.ee

Käesoleva ettekande teema on välja kasvanud pikemate (ca 200 lk) elulookäsitajade lugemisest, ühtlasi ka tööst eluloorühmades, kus kirjutajad võivad mitme aasta vältel „lapiteki“ printsiibil jõuda pea märkamatu pika eluloojutustuseni. Mõlemal puhul ei ole otseseks sihiks olnud pikkus, ega ka mitte ulatuslikkus, põhjalikkus, isegi mitte terviklikkus, mis võivad olla pigem lugeja muljed kui kirjutaja enda taotlused. Küll aga võib elulookirjutajal olla soov mäletada oma elu tervikuna, kas jutustades seda lapsepõlvest välja kasvanuna, või seostatud tervikuna vanaduspäevade künnisel. 19. sajandi inglise kirjanik ja kriitik võttis ühes lauses kokku eetilise imperatiivi vaadata oma elu üle tagasi: *to see life steady, and to see it whole*.

Kui vaadelda elulookirjutust kui ajaloolist allikat ehk „altpoolt kirjutatud ajalugu“ (*history from below*), on kahtlemata oluline küsida, mida mõiste *sündmus* üleüldse tähendab, mis on selle tunnusemärgid ning kuidas me *sündmust* jutustavas kirjalis tekstis ära tunneme. Mõistel *sündmus* ei ole ajaloo- või kultuuriülest tähendust, vaid seda tuleb vaadelda historistlikult. Ka siis, kui elulookirjutust vaadelda läbi kirjandusliku prisma, tuleb küsida, mis nähtus on jutustatud *sündmus*. Sündmusteküllast elu võib kirjutada hõredaks tekstiks või vastupidi. Liati on tagasihoidliku ehk „tavalise“ elulookirjutaja jaoks, kelle elu on koosnenud argisest liiga pretensioonikas oma elu „sündmusteküllaseks“ pidada. Küll aga on eluloo-uurijad 20. sajandi eestlaste elulugude mõõtkavas „suurteks sündmusteks“ peetud Teist maailmasõda, mis tihti moodustab selle läbi elanud kirjutajate jaoks eluloo mõttelise keskmee. Sellesse ajavahe- mikk, millesse on surutud mitmed suuremad sündmused, on nõudnud kirjutajatelt (või neid ümbritsevatelt täiskasvanutelt) raskeid ning pöördelisi otsuseid. Teist maailmasõda kui läbi elatud ajajärku võidakse jutustada kahe mõõtkava seostamise kaudu: „suure ajaloo“ sündmused ning nende mõju jutustajale ja tema lähikonnale. Selline sõrestik võimaldab enam kui ajatelje korrastamist ning teatud koherentsust, kuna see sisaldab varjatud eeldusi. Nii nagu sõnastati 1996.–1997. aastail läbiviidud eluloo- loovõistluse pealkirjas „Minu ja minu lähedaste elu ajaloo keerdkäikudes“ võib suure ajaloo või oma elu sidumine kallutada kirjutajat leidma sõlmitusi, kus neid tema jaoks varem ei olnud, ning anda hinnanguid teadmise ja teadmatuse üle selle kohta, mis „tol ajal“ ümberringi toimus.

Ettekande peamise näitena võtan vaatluse alla ühe mehe, 1922. aastal sündinud Erich Araku 200-leheküljelise elulookäsikirja, milles on näha, et tema kui Teise maailmasõja eelõhtul täiskasvanuks saanud noormehe elus juhtus kõike, mida ühe sõja ajal elanud mehe elu võis sisaldada: mobiliseerimine mõlemasse okupatsiooniarmeesse, sõjavangiks langemine, Siber. Kuidas jälgida elulookirjutust kui kompositsiooni: kuivõrd on sündmused lahti kirjutatud; kuivõrd on tegelikult vaatepunktilt suur ajalugu ja oma elulugu sulandunud; kuidas ilmnevad eluloos sündmuste ja paikade haare, lahtikirjutamise määr ja tempo; millist rolli mängib jutustaja refleksioon.

Tõlgenduslikult mõjub Araku eluloo sündmusteküllus kumulatiivsena, kuid veelgi enam sümboolsena või emblemaatilisena: sellesse mahuvad „saatuslike aastakäikude“ eesti meeste ja ajastutunnistajate võimalikud saatused. Ettekande teises osas arutlen sündmusteküllase elu ülekande üle kollektiivsele tasandile kui rahvuslike tähenduste kandjale ning mõtisklen pika eluloojutustuse eepilise mõõtkava üle. Lõpetuseks esitan oma praktikast elulugude lugeja ja uurijana paar hoiatavat küsimust: kui loeme elulugusid läbi nendes esinevate kirjanduslike kompositsioonivõtete, kas võib tekkida oht, et „esteetiliste kvaliteetide“ üleväärtustamine toimub eluloo sisu ja säsi arvelt; mida see kompositsiooni tähelepanemine annab ja mida ta välistab?

Aino Kallase kirjanikukuvand ja eluloo kirjutamise protsess

Silja Vuorikuru

Helsingi Ülikool, Soome Kirjanduse Selts
silja.vuorikuru@helsinki.fi

Soome-Eesti kirjaniku Aino Kallase (1878–1956) loomingut on uuritud nii Soomes kui ka Eestis. Huvi kirjaniku vastu on oluliselt tõusnud möödunud aastatel. Siiski ei ole Aino Kallase elulugu varem ilmunud.

Soome folklorist Elsa Enäjärvi-Haavio hakkas kirjaniku elulugu kirjutama juba 1940. aastal, aga töö jäi lõpetamata, sest Enäjärvi-Haavio suri ootamatult 1951. aastal. Soome kirjanduse professori Kai Laitise mitmekülgsetes uurimustes (1973, 1979 ja 1995) on valdav biograafiline aspekt. Praegu on aga aeg kirjutada elulugu, milles kasutatakse nii arhiivimaterjale kui ka uusi lähenemisviise biograafika uurimisele.

Räägin oma ettekandes Aino Kallase eluloo kirjutamise protsessist ja tema kirjanikukuvandist. Kirjaniku ning tema pere arhiivimaterjale säilitatakse nii Eesti Kirjandusmuuseumis Tartus kui ka Soome Kirjanduse Seltsis Helsingis. Ka kirjaniku autobiograafiline looming on üsna ulatuslik. Küsimus kirjanikukuvandist on ka selle biograafia kirjutamise puhul väga oluline, sest Aino Kallase kirjanikukuvand Soomes ja Eestis on väga erinev. Oma ettekandes küsin ka, missugune peaks olema Aino Kallase kirjanikukuvand 2016. aastal.

Faehlmanni eluloo uurimise probleeme

Kristi Metste

Eesti Kirjandusmuuseum

kristi@kirmus.ee

Wilhelm Dilthey'ist alates, nagu kinnitab Sigrig Weigel, on biograafiat humanitaarteadustes traditsiooniliselt mõistetud kui käsitlust individuaaleksistentsi kogu tegelikku-
sest, indiviidi loomuse käsitlust tema ajaloolises miljöös. Ideaalina on see tähendanud
individuaaleksistentsi esitamist elutervikuna, milles mina kui sisemaailm, õigemini
sisemiselt kuidagimoodi määratletu, areneb väliste sündmuste mõjul ja reaktsioo-
nina neile ning on allutatud ühtsuse printsiibile. Elu on käsitletud tervikuna, millele on
allutatud kõik sündmused eluloos alates sünnist ja lapsepõlvest, kusjuures selle ter-
viku määrab elu üks või peamine eesmärk, mille täitmisele on suunatud kõik indiviidi
eluaavadused.

Eesti historiograafias on Faehlmanni elu kui tervik olnud humanitaarteaduste tradit-
siooni, aga ka rahvusliku (ja marksistliku) ideoloogia surve allutatud eesmärgile või-
delda eesti rahvusliku kultuuri loomise eest. Kui jätta kõrvale marksistlik retoorika,
siis põhimõttelist erinevust selles, kuidas ja mida Faehlmanni kohta öeldakse, ei ole:
Faehlmann oli, on ja jääb rahvuslikuks suurmeheks. Nii võib rääkida meie kultuurimä-
lus ringlevast Faehlmanni müüdist, mida vajaduse korral kaasajastatakse.

Biograafial kui jutustusel teise inimese elust ei pea olema teisi eesmärgi peale uuri-
tava isiku elu rekonstrueerimise. Küsimus sellest, kas inimesel on õigust biograafia-
le, tekkida ei saa, kui teadvustatakse, et kõik isikud on unikaalsed ja kõik elavad elulugu
(Petrovskaja).

Järelokaja inimese tegevusest, tema maailmavaatest säilib mitmesugustes artefaktides
ja tekstides. Töö biograafia koostamisel tähendab inimese tegevuse kohta ajaloolistes
allikates leiduva võimalikult üksikasjaliku informatsiooni valimist ja töötlemist. Seepä-
rast on biograafi ees väga tõsine ülesanne: taastada killustatud allikate põhjal inimese
elutee tekstilises vormis.

Ettekandes on kõne all spetsiifilised eeltingimused ja probleemid Faehlmanni biograa-
fia koostamisel (allikad ja nende näiline küllus, varasemad käsitlused kui suletud süs-
teem, žanrinõuetest tulenevad probleemid).

Ettekande valmimist on toetanud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojekt IUT22-2 ja
Riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu” projekt EKKM14-322

Klaassein, rahvuslik traataed ja valged laigud: baltisaksa elulood uurimisallikana

Reet Bender

Tartu Ülikool

reet.bender@ut.ee

Ehkki baltisakslased polnud suured oma arvult, võib neid lugeda suurteks kirja pandud mälestuste arvu poolest. Liialdades võiks väita, et vähemalt Tartu ülikoolis käinutest haarasid „peaaegu kõik“ mingil hetkel sule, et memuaare kirja panna. Mälestuste hüppelist kasvu võib täheldada aga Teise maailmasõja järgsest ajast peale. Paljuski tehti seda oma perekonna tarbeks, et jutustada lastele ja lastelastele, kes olid kasvamas hoopis teisel maal ja teistes tingimustes, perekonna ja vana kodumaa lugu. Kuigi üsna paljud sellistest perekonnale suunatud tekstidest on jõudnud ka trükki, võtab Lüneburgis säilitatav baltisaksa käsikirjaliste mitteaavaldatud mälestuste kogu siiski enda alla terve – ja mitte just tillukese – toa seina.

Baltisaksa temaatika on vaieldamatu osa Eesti kultuuriloost, mälestused kujutavad aga endast üht – enamjaolt saksakeelset võtit nõudvat – ust mineviku lugude juurde. Siegfried von Vegesacki metafoorne *klaassein*, mis baltisakslasi ja eestlasi *resp.* lätlasi eraldas (ja oli kõikvõimalikke keelelisi ja kultuurilisi laene silmas pidades siiski üpris auklik), muutus eestlaste rahvustunde suurenedes esialgu *rahvuslikuks traataiaks* (August Annist) ning lõpuks poliitilise ja vaimse „raudeesriide“ mõjul suurt osa baltisaksa temaatikat hõlmavaks *valgete laikude* alaks.

Baltisaksa mälestused annavad edasi mitmehäälselt subjektiivse pildi Eesti kultuuri- loo ühest orgaanilisest osast, mis on valdavalt alati pidanud jääma „teisele poole“, kuid mis siiski moodustab olulise osa tervikust. Ilma selle pooleta jääb terviku mõistmine poolikuks – kuigi pilt tundub ka ilma nende puuduvate osadeta olevat justkui koos ja valmis.

Ettekandes räägitakse baltisaksa mälestuste liikidest ja laadist, võimalustest kasutada neid uurimisobjektidena, võttes lähtepositsiooniks ühise kultuurivälja mõiste ja soovi uurimisobjekti mõista ning mitte hukka mõista. Ehk siis: baltisaksa mälestused ja „mis seal sees leida on“.

J. Hurdale saadetud rahvaluulekogujate elulood

Katre Kikas

Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu Ülikool

katreki@folklore.ee

Jakob Hurda 1888. aastal alguse saanud rahvaluule kogumise aktsioon oli esmajoones suunatud hääbuva pärimuse talletamisele. Ent samavõrd kui Hurdani jõudnud rahvaluulesaadetised dokumenteerisid minevikupärimust, jäädvustasid nad ka oma kaasaega ning kogumises osalenud inimeste mõttemaailma. Ehkki hea koguja tunnuseks oli oskus jääda tagaplaanile ning valmidus loobuda igasugustest omapoolsetest kommentaaridest ja täiendustest, on rahvaluule arhiivis siiski märkimisväärses koguses tekste, milles koguja kõneleb oma häälega oma elust. Eluloolisi katkendeid võime kohata näiteks kõige esimestele saadetistele lisatud kaaskirjades; kirjades, kus kogujad paluvad abi uue töökohta leidmisel; või hoopis rahvaluuleüleskirjutustele lisatud joonealustes.

Neid spontaanseid minajutustusi täiendavad omakorda „elulood“, mis on pandud kirja vastusena Hurda vastavale üleskutsele. Nimelt teatas Hurt 1889. aastal oma kaastöölisele, et plaanib koostada kogumise ajaraamatut ning palus samas kogujatel kirjutada talle üht-teist oma elust ja kogumistegevusest. Hurda lähtepunktiks oli arusaam, et kogutava pärimuse kõrval on samavõrd oluline ka kogumisaktsioon kui tõendus sellest, et rahvas on võimeline ühise eesmärgi nimel töötama:

Neid teatusi palun mina sellepärast, et mul mõte on, vanavara korjanduse kõrvas ka üht korjanduse ajaraamatut kokku seada, mälestuseks tuleviku põlvedele, tunnistuseks Eestirahva vaimuelust. Meie ettevõetud töö on liiga tähtjas ja saab veel tähtsamaks tõusma edespidi. Meie oleme väsimata töötajatele ja teaduse kasvatajatele tänu võlgu ja tahame seda tänu ka tuleviku ees ülestunnistada (Hurt 1889).

Ettekandes heidangi pilgu esmalt nendele tekstidele, mis selle üleskutse mõjul Hurdale laekusid. Mis oli see, mida kogujad enda kohta tulevastele põlvedele säilitada soovisid? Kuidas nad oma tekste vormistasid? Mis tundeid neis enda isiku esiletõstmine tekitas? Kuivõrd lähtusid nad Hurda etteantud küsimustest, kuivõrd kasutasid kirjutades muid eeskujusid? Lisaks võrdlen neis tekstides sisalduvat infot ja selle esitamise viise ka laiemal ühiskondlik-kultuurilise kontekstiga.

Kirjandus

Hurt, Jakob 1889. Kahekümnes neljas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Postimees, 18. veebruar, 21. veebruar; Olevik, 13. veebruar.

Ettekande valmistamist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti uurin-
gute tippkeskus) ning Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojekt IUT22-5.

Folkloor Venemaa eestlaste eluloolistes mälestustes

Anu Korb

Eesti Kirjandusmuuseum

korb@folklore.ee

Ettekandes analüüsin Venemaal sündinud ja nõukogude võimu päevil Eestisse elama asunud eestlaste eluloolisi mälestusi, mis on kirja pandud või jutustatud 21. sajandi esimesel kümnendil. Lugude põhjal jälgin, kuidas jutustajad ja kirjutajad kasutavad folkloori oma isiklike mälestuste edasiandmisel. Muidugi erinevad kirjapandud lood spontaanses jutustamisõhkkonnas salvestatust. Elulookirjutajatel on võimalik oma lugu enam läbi mõelda ja viimistleda, jutustatud lugu esitatakse situatiivselt ja tsükliiliselt ning seda kohandatakse vastavalt kuulajaskonnale.

Eesti taasiseseisvumine ja tsensuuri lõdvenemine Venemaal löid eeldused elu- ja pärimuslugude esilekerkimiseks. Eestis alustati tavainimeste elulugude kogumisega 1980. aastate lõpupoole. Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolisse Arhiivi kogutud üle 1000 eluloo seas on Venemaal sündinud-kasvanud eestlaste lugusid vähe. Kohanud Eestis erineva kultuuritausta, tavade-kommete, aga ka eelarvamuste tõttu tõrjuvat suhtumist, püüdsid Eestimaale jõudnud Venemaa eestlased aastakümnete vältel üldsuse eest oma päritolu varjata. Avalikumalt hakati isiklike lugusid rääkima siis, kui selleks tekkis valmisolek nii grupisiselt kui ka ühiskonnas tervikuna.

Paljude aastate jooksul on folkloori mõistetud minevikku kuuluva, anonüümse ja kollektiivse kunstilis-kirjandusliku pärimusena. Ka tavainimeste elusid uuriti kollektiivses vormis ilma personaalse identiteedita. Viimastel aastakümnetel on kasvanud teadlikkus iga üksiku elu erakordsusest. Tänapäeval mõistetakse folkloori kommunikatsiooniprotsessi osana. Folkloristid pööravad üha enam tähelepanu üksikisikule ja tema kultuurikogemusele, mis aitab esile tuua kultuuride inimlikku ühisosa.

Käsitlen Venemaa eestlaste poolt kirjapandud ja jutustatud lugusid temaatiliste jutustustena, milles võib eraldada alateemad: päritolulood ja esivanemate väljarändamine/väljasaatmine; elu uues asupaigas talude perioodil; pöördelised sündmused ühiskonnas (kollektiviseerimine, repressioonid); sõjajärgne elu-olu; Eestimaale tagasi-pöördumine ja siin kohanemine.

Lugudes vahendatakse enamasti omaenda lapse- ja noorpõlve-*ea* kogemusi, samas ka esivanematelt ja teistelt külaelanikelt kuuldot. Tekstides kasutatakse rahvapäraseid ütlushi, lood tuginevad suuresti pärimusele (nt muistendid, kalendritavand, rahvameditsiin). Mälestused ei peegelda minevikureaalsust, vaid minevikku tõlgendatakse ja

minevikule antakse tähendusi oleviku vaatepunktist. Üksikisikute kogemuste asetamine üldisematesse (majanduslikesse, poliitilistesse) raamidesse aitab paremini mõista ka üldisi protsesse.

Ettekande valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti uuringute tippkeskus) ning Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojekt IUT22-4.

Biograafia suulise ja kirjaliku kultuuri piiril: laulik jutustab laulikust

Janika Oras

Eesti Kirjandusmuuseum
janika@folklore.ee

Suulises kultuuris on oma kaugete ja lähedasemate kogukonna- ja pereliikmete elu(loo) tundmine olnud oluliseks maailmas orienteerumise pidepunktiks. Elulood annavad kogukonnaliikmete mõistmiseks ja edukaks kommunikatsiooniks hädavajalikku informatsiooni. Igasuguse elukogemusest jutustamisega vahendatakse ajalugu ja õpetatakse maailmas toime tulema. Teiste elusündmuste vahendamine taaslustab jutustaja enda kogemusi ja toetab tema enesetunnetusprotsessi. Oluline on ka jutustamise meelelahutuslik külg.

Ettekandes jälgin, kuidas biograafilise jutustuse enesetunnetuslik ja identiteeti kujundav funktsioon toimib Kolga-Jaani lauliku ja rahvaluule kirjapanija Marie Sepa lugudes oma kogukonna väljapaistvast esitajast Mari Pärtensist. Lood moodustavad omanäolise kimbu Marie Sepa üldisema biograafiliste jutustuste repertuaari taustal. Paralleele võib tõmmata teistelt kogukonnaliikmetelt kirja pandud lugudega Mari Pärtensi kohta, samuti paljude teiste väljapaistvate laulikute biograafiliste kirjeldustega rahvaluulekogudes.

Marie Sepa kui biograafi väga positiivses hoiakus Mari Pärtensisse peitub ühtlasi pidev paigutumis- ja isegi distantseerumisvajadus: olles ise tihedalt seotud kirjaliku kultuuriga, erinevad Marie Sepa kui lauliku väljendusvahendid ja -laad põlvkondlikult vanema, suulist kultuuri esindava lauliku omadest. Omaette küsimuseks on, kuivõrd Marie Sepa tekstides avalduvat suhtumist on mõjutanud ajaline distants kujutatava perioodi ja kirjutamisaja vahel ning teadlikkus rahvaluulekirjapanekute adressaadist.

Ettekande valmistamisel on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti uuringute tipkeskus) ning Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojekt IUT22-4.

1989: elulookirjutus kui mälu poliitika

Ene Kõresaar

Tartu Ülikool

ene.koresaar@ut.ee

Ettekanne käsitleb elulugude kirjutamist Eesti Kultuuriloolise Arhiivi elulugude kogumise üleskutsete raames kui mälu poliitilist tegevust, keskendudes esimesele üleskutsele „Eestimaa elulood“ (1989) vastanute lugudele. 1980. aastate lõpu mälu poliitilist maastikku iseloomustab nõukogude minevikunarratiivi vaidlustamine, vastustamine ja lõhkumine ning lõpuks asendamine uue, etnilis-rahvusliku looga. Ettekandes näidatakse, kuidas elulugude jutustamine oli selle protsessi lahutamatu osa: elulookirjutuse formaati pakuti välja ja valiti teadlikult, et osaleda minevikutõlgenduse protsessis ning luua ühist kultuurimälu.

Ettekandes analüüsitakse kaht näidet, kuidas elulookirjutajad „ühise mälu“ loomisprotsessis osalevad. Ettekande põhinäide puudutab nõukogude aja järgsele pöördele iseloomulikke juriidilis-poliitilise repertuaari kujunemist. Kirjutatud elulood viitavad sellele, kuidas jutustajad olid igapäevases dialoogis erinevate minevikusündmuste mõistmist kujundavate avalike tekstidega (raadiosaated, ajaleheartiklid, teatrietendused jmt) ning kasutasid neid, kirjutamaks oma elu lugu kujunevasse rahvuse lukku. Teine näide osundab nõukogude aja eelsete tekstide ja sümbolite rollile samas protsessis.

Kokkuvõttes heidab ettekanne eluloo uurimise vaatepunktist valgust nõukogudejärgse minevikunarratiivi kujunemisele, rõhutades elulookirjutuse poliitilist rolli 20. sajandil.

Ettekande valmimist on toetanud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojektiga IUT34-32 ja ERA.Net RUS Plus uurimisprojektiga LIVINGMEMORIES.

Elulood ja põlvkondlikud mustrid

Raili Nugin

Tallinna Ülikool

nugin@tlu.ee

Ettekandes otsitakse narratiivseid mustreid 1970. aastatel sündinute biograafiates. Nende mustrite avamisel on aluseks eluloolised, süva- ja grüpiintervjuud selles kohoris sündinutega (N=47). 1970. aastatel sündinud põlvkond pidi nii mõnedki oma eluloo suhtes kriitilised küsimused lahendama Eesti ühiskonna jaoks pöördelistel ja segastel aegadel, mil kogu meie ühiskond oli ümber kujunemas. See tähendab, et teadmatus ja ebakindlus oli selle põlvkonna jaoks sel perioodil loomulik elu osa ning mitmed otsused sündisid juhuslikult.

Minu peamiseks küsimuseks on, kuidas mõjutab isiksuse kujunemisaja sattumine pöördelisse aega omaenese eluloo jutustamist; mismoodi esitatakse enda rolli (nn agentsust) eluvalikute põhjendamisel; kas 1970. aastatel sündinute lugudest võib tuvastada mingisuguseid mustreid, mis tulenevad nende kujunemisaja sattumisest ühiskondlikku pöördeaega?

VAKK – Vanade Ajakirjanike Kodu

Roosmarii Kurvits

Tartu Ülikool

roosmarii.kurvits@ut.ee

Ettekanne tutvustab staažikate ajakirjanike elulugude talletamise projekti, mida alustasin 2015. a sügisel. Elulugude kogumiseks teevad Tartu Ülikoolis Eesti ajakirjanduse ajaloo kursusel osalevad üliõpilased isikuintervjuud kunagiste ajakirjanikega. Intervjuud toimuvad silmast-silma, salvestatakse helifailina ja litereeritakse tekstifailiks, lisaks kirjutavad üliõpilased interjueeritavate kohta leksikoni-stiilis elulooartiklid. Õppejõud kontrollib ja toimetab litereeringud.

Projekti esimese sügise tulemuseks on 33 intervjuud kogumahus 55 tundi ja 45 minutit (kõige pikem intervjuu 3 tundi 16 minutit, kõige lühem 49 minutit). Kõige vanemad interjueeritavad olid 85-aastased, kõige noorem 63-aastane. Kõik interjueeritud olid ajakirjandustööd alustanud nõukogude ajal (1950. aastate lõpust 1970. aastate alguseni). Praegu ei tööta ajakirjanduses põhikohaga neist enam keegi, kuid paljud teevad ajakirjandusele kaastööd. Intervjueeritavate valimisel oli eesmärgiks mitmekesisus – ajakirjanike esindatus üle kogu Eesti ja erinevates meediumites: 19 kohalike lehtede ajakirjanikku, 2 üle-eestiliste lehtede ajakirjanikku, 2 ajalehtede-ajakirjade juures töötanud ajakirjanikku, 3 fotograafi, 4 raadioajakirjanikku, 3 teleajakirjanikku.

Intervjuude eesmärk on eelkõige ajakirjanike elusaatuse ning ajakirjanduslike igapäevarutiinide ja kogemuste talletamine. Intervjueeritavatele on ette antud soovitatavad teemad (nt ajakirjandusse tööleminek, igapäevased töörutiinid, käsud-keelud, tööõhkkond, meelisvaldkonnad, olulised kolleegid, ajakirjanikutöö muutumine aja jooksul). Ettekandes esitan mõned üldistused intervjuude põhjal:

- Ajakirjanikukutse ja töökoha saamise tüüpilised suunajad: „kirjutasin häid kirjanikke“; „ei tahtnud sõjaväkke minna“; „sain korteri“; partei suunas.
- Paljudele ajakirjanikele ei meenu erilisi nõukogudeaegseid (tsensuuri)piiranguid. Kõrgemal positsioonil olijad mäletavad piiranguid paremini.
- Nõukogudeaegses ajakirjanduses oli palju rohkem võimalusi süvenemiseks, aega materjali kogumiseks ja lugude kirjutamiseks. Tüüpiline töökoormus oli lugu-paar nädala jooksul, lisaks arvukate kaastööde toimetamine.
- Nõukogudeaegses ajakirjanduses oli kolleegidevaheline suhtlus palju tihedam ja pingevabam.

- Meelisvaldkonnad, -žanrid: inimene, persoonilood.
- Väga suur roll eesti ajakirjanikkonna identiteedi kujundamisel oli Juhan Peegli. Kuna tema eestvõttel korraldati ka ajakirjanike täienduskoolitust, siis oli Peegli mõju palju laiem kui üksnes ülikoolis õppivate ajakirjanike koolitamine.

Esialgse kokkuleppe kohaselt annan intervjuude heli- ja tekstifailid (ning muud lisaartefaktid) säilitamiseks üle Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolisele Arhiivile. Arhiivifondi nimetuseks võiks olla „Vanade ajakirjanike kodu” (VAKK).

Ettekande valmimist on toetanud riiklik programm „Eesti keel ja kultuurimälu” projektiga EKKM14-339.

Konstrueeritud, fiktsionaalse ja reaalse eluloo lõikumisi: *tädi Maali* juhtum.

Ell Vahtramäe

Eesti Põllumajandusmuuseum
ell@folklore.ee

Troobi *tädi Maali* tõi laiema publiku ette president Lennart Meri seoses Eesti astumisega Euroopa Liitu. Kord presidendi suus kõlanuna, arendas meedia troopi edasi. Rohke kasutus nii meedia kui selle vastuvõtjate hulgas annab tunnistust kujundi mõistetavusest ja elujõust. Samas ei ole *tädi Maali* pelgalt väljend, vaid kätkeb endas 1920.–1925. aastatel sündinud põlvkonna kuvandit, millel on harukordne võime siduda narratiive: folkloorseid jutužanre, fiktsioone, aga ka elulugusid.

Järgnev käsitlus *tädi Maali* troobist jaguneb kaheks: kuvand, mis on konstrueeritud netikommentaaride põhjal (kogutud enne Postimehe üleminekut registreeritud kommentaariumile 01.02.2016); kuvand, mis lähtub eluloolistest materjalidest (kasutatud on konstrueeritud-fiktsionaalset *tädi Maali* blogi (Rein Sikk) ja Aino Praakli elulooraamatut „Tädi Maali jutud“). Saadud kuvandite kõrvutamisega leitakse *tädi Maali* troobi nii žanrilised kui ka elulookirjutuslikud erijooned ja ühisosa.

„Vabaduste lood“ Eesti Rahva Muuseumis: eetilisi ja metodoloogilisi küsimusi

Karin Leivategija

Eesti Rahva Muuseum

karin.leivategija@erm.ee

Ettekanne käsitleb minu uurimisprojekti raames filmitud ja monteeritud ning informantide isiklikku ajalugu käsitlevate intervjuude eksponeerimise eetilisi ja metodoloogilisi aspekte eksponaadis „Vabaduste lood“ Eesti Rahva Muuseumi tulevasel püsinäitusel. Eksponaat „Vabaduste lood“ kajastab Eestis elavate inimeste isiklikke, kultuurilis-ühiskondlikke ja filosoofilisi vaateid vabaduse teemale läbi filmitud intervjuuklippide. Intervjuudes avalduvad indiviidide lood isiklikest elumomentidest ning nende vahetamine laiemate ühiskondlike teemadega, moodustades omalaadse mosaiigi Eesti inimeste elulugudest, lähiajaloo ja tänapäeva ühiskonnast. 70 läbiviidud intervjuu valimisse kuuluvad erineva sotsiaalse, kultuurilise, vanuselise jm taustaga inimesed Eesti eri paikadest.

Vabadus on abstraktne ning lai mõiste, millele iga inimene teadlikult või alateadlikult omistab oma subjektiivse tähenduse. Nõukogude repressioonid ja taasiseseisvunud Eesti Vabariik on asetanud selle mõiste enamiku inimeste teadvuses olulisele kohale. „Vabaduste lugude“ jaoks salvestatud intervjuud andsid intervjuueeritavatele *vabadust* verbaalselt mõtestada. Nii intervjuueeritavatele kui ka intervjuueerijale oli see omalaadne teraapiline kogemus.

Inimeste elulugude uurimine konkreetse teema kaudu ja videokaamera abil on nii meetodiliselt kui ka eetiliselt väljakutse. Kaamera kasutamise, montaaži ja informantidele anonüümsuse mittevõimaldamise tõttu peab uurija lahendama hulga sisulisi ja vormilisi küsimusi, et vähendada selle meetodi manipulatiivsust informandi suhtes ning vältima võimalust, et informant satuks näiteks muuseumikülastaja moraalse hukkamõistu objektiks.

Käesolevas ettekandes käsitlen oma isiklike eetilisi ja metodoloogilisi dilemmasid, mis kerkisid esile „Vabaduste lugude“ projekti läbiviimise vältel. Argumenteerin, et institutsioonisisest paika pandud ühene eetikakoodeks ei ole inimeste isiklike lugude uurimiseks ning vastutustundliku uurimistöö läbiviimiseks piisav, mistõttu lasub uurijal vastutus rakendada suurel määral individuaalset hinnangut, intervjuukäigu analüüsi ja refleksiooni, et vältida informantide võimalikku moraalselt kahju.

Teekonnad ja piirid sõjapõgenike ja küüditatute lugudes

Tiiu Jaago

Tartu Ülikool

tiiu.jaago@ut.ee

Eestlaste põgenemist Läände 1944. aastal on tagasivaatavalt hakatud nimetama *suureks põgenemiseks* (Kumer-Haukanõmm 2014). Põgenemist ja sellest lähtuvaid lugusid uurides on Tiina Kirss need paigutanud Eesti „lõhestatud mineviku“ ja pagulaskogukonna identiteedi kujunemise tõlgendusraami (Kirss 2006: 611, 625–627). Tema uurimisküsimused puudutavad ühelt poolt omaaegsete sündmuste läbielamist, sellest lähtuvat kogemust ja jutustamist, teisalt aga ka juhtunu üle arutlemist ühiskonnas üldisemalt. Sellisena asetub Tiina Kirsi uurimus interdistsiplinaarsesse mälu-uuringute valdkonda (vt nt Erll 2011: 105–106; Fivush 2013).

Põgenemisaegseid ja –järgseid sündmusi rekonstrueeriv vaade on esil Eesti Rahva Muuseumi küsitluslehel „Põgenemine kodumaalt. Esimene aastakümme paguluses“ (ERM KL 203. Koostanud Edgar Saar, 1998, <http://www.erm.ee/et/Osale/Kaastoo/Kysimuslehed>). Samas on mineviku sündmuste keskne vaade 1990. aastatel ka ootuspärane, sest see teema ei olnud Eestis siis veel kuigi palju kajastamist leidnud. Küsimustikus ei kasutata ka veel suurpõgenemise mõistet.

Ettekandes kõneks tuleb lähtub Eesti elulugude kogu materjalidest (EKLA f 350). Tuginedes piiripoetika uurimisviisile (Schimanski 2006; Schimanski & Wolfe 2010), vaadeldakse 1990. aastate lõpul ja 2000. aastatel kirjutatud elulugudes esitatud Teise maailmasõja aegseid põgenemisteede. Eriti pööratakse seejuures tähelepanu sellele, kuidas sõnastatakse territoriaalsed ja sümboolsed piirid. Kas sõjast tingitud põgenemiste vms sunnitud teekondade (evakueerumine, küüditamine) kirjeldusviisides on midagi üldiseloomulikku? Sellele küsimusele vastamiseks võrreldakse suurpõgenemise lugusid teist laadi teekondade kirjeldustega samast perioodist.

Kirjandus

Erll, Astrid 2011. *Memory in Culture*. New York: Pallgrave Macmillan.

Fivush, Robyn 2013. *Memory and identity*. – *Research Methods for Memory Studies*. Toim Emily Keightley, Michael Pickering. Edinburgh: Edinburgh University Press, lk 13–28.

Kirss, Tiina 2006. Põgenemisteedekonnad ja põgenemislõud. – *Rändlindude pesad. Eestlaste elulood*

võõrsil. Koost Tiina Kirss. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Toronto Ülikooli eesti. Koost Tiina Kirss. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Toronto Ülikooli eesti.

Kumer-Haukanõmm, Kaja 2014. 1944. aasta suur põgenemine ja eliidi lahkumine Eestist. – Tuna, nr 4, lk 50–56.

Saar, Edgar 2004. Põgenemine Rootsi 1944. aasta hilissuvel ja sügisel. – Tuna, nr 3, lk 65–78.

Schimanski, Johan 2006. Crossing and Reading: Notes towards a Theory and Method. – Nordlit, nr 19, lk 41–63. Schimanski, Johan, Stephen Wolfe 2010. Cultural Production and Negotiation of Borders: Introduction to the Dossier. – Journal of Borderlands Studies, nr 25 (1), lk 39–49.

Ettekande valmimist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium (institutsionaalne uurimisprojekt IUT2-43).

Mäluränded küüditamiskogemuse vahendusprotsessides

Leena Kurvet-Käosaar

Tartu Ülikool, Eesti Kirjandusmuuseum

leena.kurvet-kaosaar@ut.ee

Tänapäeva mälu-uuringuis on fookusesse tõusnud n.n *rändava mälu* mõiste, mis keskendub mälu- ja mäletamisprotsesside rahvusülestele aspektidele. Niisugune rõhuasetus toob kultuurimälu uurimise fookusesse inimeste, meedia, mäletamise formaatide, mälu sisu ja mälupraktikate pidevalt kulgevad liikumisprotsessid, vastandudes varasematele kultuurimälu uurimise mudelitele, mille aluseks peetakse Pierre Nora *mälupaiga* (*lieux de memoire*) mõistel põhinevat ja eelkõige rahvuslikule mälule keskenduvat teoreetilist raamistikku.

Rahvusülene ehk transnatsionaalne lähenemine mälule ja mäletamisele keskendub kultuurinähtustele, mis ei ole kätketavad ühe rahvuskultuuri raames, tuues fookusesse näiteks migratsiooni ja eksili temaatika, mäluprotsesside kulgemisdünaamika erinevad vahendusvormid ja mäluteooriate endi rändeprotsessid. Nihe mälu uurimises *mälu lätetelt mälu rändetrajektooridele* on samas tõstatanud rea küsimusi selle kohta, kas ja kuidas suudab niisugune raamistik arvestada paljude mäluprotsesside kohakesksust, seotust konkreetsete ühiskondlike, kultuuriliste ja ajalooliste kontekstidega, mille eiramine kätkeb endas ohtu teatud teooriate ja mõisteraamistike universaliseerimiseks.

Nii mäluuuringutes üldiselt kui ka transnatsionaalse mälu käsitlustes on oluline roll traumateoorial, kus eriti tugevalt tõuseb esile universaalsena väljapakutud traumamudeli kõikehõlmavus, mis ei võimalda arvesse võtta konkreetsete kultuurikontekstide eripärasid. Samas mõjutavad need mitte ainult viise, kuidas traumaatilist kogemust vahendatakse, vaid ka arusaama sellest, mida traumaatiline kogemus ja mälu endast kujutavad.

Oma ettekandes keskendun küüditamiskogemuse käsitlemise võimalustele traumateooria kontekstis, arutledes selle üle, kas ja millisel viisil saab küüditamise-lugusid vaadelda *rändava mälu* kontseptuaalses raamistikus ja kuivõrd oluline on analüüsis paigutatunud *mälu*, sh *rahvusmälu* mõiste. Nõustun paljude Gulagi-uurijate väidetega, et *trauma* käsitlemine Nõukogude totalitarismi kontekstis eeldab konkreetsete ajaloolis-poliitiliste ja kultuuriliste kontekstide arvestamist, seega on niisuguses analüüsis endi-

selt oluline roll *paigutunud mälu*. Samas tõusevad mälu rände protsessid küüditamis-
elugudes esile mitmel tasandil: küüditatute sunniviisiline saatmine kodust tuhandete
kilomeetrite kaugusele, küüditamiskogemuse mäletamise ligikaudu poolt sajandit
hõlmavad ajalised trajektoorid ja küüditamisega seotud mäluartefaktide rände prot-
sessid nii ajalises kui ruumilises mõõtkes.

Ettekande valmimist on toetanud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisteema IUT 22-2
riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu II“ projekt „Eluloolisest mälest kultuurimäluni“
(EKKM14-331)

Autoteooria kaasaegsetes ameerika feministlikes autobiograafilistes tekstides

Raili Marling

Tartu Ülikool
raili.marling@ut.ee

Ettekande keskmes on ameerika kaasaegsed žanripiire ületavad feministlikud tekstid, mis lõimivad autobiograafiat, teooriat ja kriitikat ning mida, lähtudes Stacey Youngi (1997) tööst, nimetatakse *autoteoreetilisteks* tekstideks. Personaalse kogemuse kasutamise feministlikes kriitilistes kirjutistes pole uus (vrld nt Tompkins (1987), Miller (1991)). Mitmeid kaasaegseid tekste aga iseloomustab autobiograafia kaudu tagasipöördumine teooria juurde, millele varasem personaalne kriitika selja pööras. Ettekanne analüüsibki eluloolisuse soo- ja žanripoliitilist aspekti ning selle ristumisi teoriaga. Keskseks küsimuseks on: mis on isikliku kogemuse roll teorialoomes? Teoreetilist arutelu illustreerivad näited Maggie Nelsoni tekstist *The Argonauts* (2015).

Kirjandus

- Miller, Nancy K. 1991. *Getting Personal. Feminist Occasions and Other Autobiographical Acts*. New York and London: Routledge.
- Nelson, Maggie. 2015. *The Argonauts*. Minneapolis: Graywolf Press.
- Tompkins, Jane. 1987. *Me and My Shadow*. *New Literary History*, 19:1, 169-178.
- Young, Stacey. 1997. *Changing the Wor(l)d*. New York, London: Routledge.

Ettekande valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti uurin-gute tippkeskus), see on seotud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojektiga IUT22-5.

Miks peaks rääkima „autori surmast“?

Mirjam Hinrikus

Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus

mirjam.hinrikus@gmail.com

Eelmisel aastal Loomingus avaldatud Jaan Unduski mahuka artikli „Mälupaik. Sinepi-gaas. Esimene maailmasõda, keemiarelv ja kirjandus“ üheks eesmärgiks on pakkuda Friedebert Tuglase „Inimese varju“ (1919) senini levinud lugemismudeli kõrvale teist-sugust tõlgendust. Muuhulgas arutleb Undusk selle üle, miks seda teksti on põhiliselt vastu võetud krimiloo võtmes ja leiab, et uurijad on kriitikata omaks võtnud Tuglase enese antud tõlgenduse sellele tekstile. Unduski arvates ei mõju novelli autori tagant-järele-tarkus lõpuni veenvalt ja seda enam, et kirjaniku ratsionaalne selgitus ei suuda ka aastaid hiljem haarata oma kujutlusjõust kunagi sündinud pilti. Samas ühiskond, kes usub autori kõikvõimsusse ehk tema võimesse oma teksti tähenduskihte lõpuni kontrollida, ihkab iseäranis just klassikutest ideelist puuslikku meisterdada, seejuures neid paratamatult instrumentaliseerides.

Millele Undusk õieti viitab kui ta räägib skepsisest autoriseeritud tõlgenduste suhtes? Miks ei suuda kirjaniku ratsionaalne selgitus aastaid hiljem enam haarata oma kujut-lusjõust kunagi sündinud pilti? Kuidas seostub kriitika autoriseeritud tõlgenduste suhtes kaasaegse autorikäsitusega? Mida tähendab autorist puusliku meisterdamine, mis viib autori instrumentaliseerimiseni?

Toetun oma ettekandes eeldusele, mille järgi kirjanduse uurimise praktikate seisuko-halt on alati küsimus autoris, täpsemalt selles, millisena uurija määratleb autori. Iga uurija nii konstrueerib kui ka dekonstrueerib oma analüüside kaudu autori, iseasi kas ja kuivõrd ta seda üldse teadvustab. Unduski arutlus osutab, et sugugi igasugune autorikäsitus ei pruugi olla vettpidav. Küsimus ei ole skepsises ainult autoriseeritud tõlgenduste suhtes. Problematiseerida tasub ka mitmeid autoriseerimata autorikäsi-tusi, mis osana erinevatest kirjanduse analüüsi praktikatest ei aita avaneda ilukirjan-duslikul objektil kui keerulisel ja mitmete kontekstidega seotud nähtusel.

Niisiis minu ettekande põhifookus on sellel, millised probleemid kaasnevad kirjanduse analüüsidega, kus autor instrumentaliseeritakse. Toetun oma arutlustes paarile kaas-aja kõige mõjuvõimsamale autorikäsituse ümberkirjutajale ehk siis Roland Barthes'ile ja Michel Foucault'le. Toon seejuures näiteid mõnest eesti ilukirjandustekstist ja ka eesti kirjanduse lugemisviisidest, mis kas problematiseerivad instrumentaliseerivaid autorikäsitusi või teenivad eesmärki meisterdada autorist ideelist puuslikku.

